

**PEREGRINATIO ACADEMICA,
VEL LEGATIO DIPLOMATICA.
ZAHRANIČNÁ CESTA PETRA BETHLENA
V ROKOCH 1627 – 1629***

István Monok

MONOK, István. Peregrinatio academica, vel legatio diplomatica. Péter Bethlen's Travels Abroad, 1627 – 1629. *Historické štúdie*, 52, 2018, pp. 57 – 64.

This study deals with the travels of Péter Bethlen, the nephew of Gábor Bethlen, Prince of Transylvania, which took place between 1627 and 1629, and had both an educational and diplomatic dimension. *Historické štúdie*, 52, 2018, pp.

“Hungary/Transylvania. Gábor Bethlen. Péter Bethlen. Travelling. Study Travels. Diplomatic Missions.

Značnú časť ranonovovekej apodemickej literatúry tvorí teória cestovania. Za „klasické dielo“ tejto témy sa považovala kniha Justa Lipsia *De peregrinatione Italica*, ktorá patrila aj v Uhorskom kráľovstve a Sedmohradsku k najpopulárnejším. Vysla v mnohých vydaniach, bola preložená do viacerých jazykov a často sa na ňu odvolávali aj uhorskí autori.¹ Najdôležitejšiu dobovú uhorskú teoretickú prácu však predstavuje *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium* Dávida Fröhlicha, v ktorej autor rozdelil typy cestovania aj podľa ich cieľa.² Podľa jeho kategorizácie mohla mať jedna cesta aj viac cieľov. Napríklad, cesta so študijným zámerom mohla byť zároveň aj diplomatickou misiou. Takou bola aj pomerne dlhá cesta Petra Bethlena.

Ústrednou témou politického života v Uhorsku a Sedmohradsku v 17. storočí bola zásadná otázka zdedená z predchádzajúceho storočia, a to možnosť znovunastolenia

* This research was supported by the project nr. EFOP-3.6.2-16-2017-00007, titled *Aspects on the development of intelligent, sustainable and inclusive society: social, technological, innovation networks in employment and digital economy*. The project has been supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund and the budget of Hungary.

¹ FORGÁCH, Mihály. *Oratio de peregrinatione et eius laudibus ...* Wittenberg : typis Zachariae Cratonis, 1587. Tézy Daniela Grubera, ktorý žil v Eisenstadte a neskôr v Šoprone, vysi tlačou styrikrát. Obhájil ich pod vedením Matthiasa Berneggera v Štrasburgu. Prvé vydanie: *Discursus politico-historicus de peregrinatione studiosorum (...)*. Argentorati : Johann Repp, 1619.

² FRÖHLICH, David. *Bibliotheca seu Cynosura peregrinantium (...)*. Ulmae : Wolfgang Endtner, 1644; Porovnaj KOVÁCS, Sándor Iván. A régi magyar utazási irodalom az európai utazáselméleti művek tükrében. In KOVÁCS, Sándor Iván. *Szakácsmesterségnek és utazásnak könyvecskéi. Két tanulmány*. Budapest : Szépirod. Kvk.; Debrecen : Alföldi Ny., 1988, s. 94 – 200.

jednoty stredovekého Uhorska. Každý seriózný politický mysliteľ, vplyvnejšia politická skupina sústredovala svoje sily na riešenie tejto otázky. Vo vnúropolitickom živote Sedmohradského kniežatstva mal rozhodujúci vplyv kniežací dvor, keďže v okamihu vzniku kniežatstva prestala existovať stredoveká inštitúcia sedmohradského vojvodu (vajdu) a roku 1555 boli sekularizované majetky sedmohradského katolíckeho biskupstva. Sedmohradské knieža tak disponovalo rozsiahlym majetkom, ktorý mu poskytoval výraznú mocenskú prevahu. Majetky osôb, pochádzajúcich z tradične „urodzenejších“ rodov, boli popri kniežacej moci zanedbateľné, veľká časť sikulských sl'achticov mala problémy sa vôbec užiť. Avšak saské mestá a ich obchodné záujmy muselo knieža vždy brať do úvahy.³

Vzťah sedmohradských politických elít k Osmanom bol, pochopiteľne, iný než v Uhorsku. Knieža volil sedmohradský snem so súhlasom Turkov. Gabriela Bethlena – ako sa dočítame v denníku Jána Keménya – zvolili „slobodne zo strachu“.⁴ Blízkosť osmanskej hranice a fakt, že susedné vojvodstvá boli pod priamym vplyvom Istanbulu, odkiaľ im mohli nariadiť vojenský vpád do Sedmohradska, vplývali na každodennú realitu života obyvateľov kniežatstva úplne inak, ako na maďarské či slovenské obyvateľstvo žijúce v Hornom Uhorsku. Je preto pochopiteľné, že politika „nekonfrontujeme sa zbytočne s Turkom“ tu mala silnú podporu. Saskí, ale, samozrejme, aj maďarskí, židovskí, arménski a rumunskí kupci však výrazne profitovali zo slobodného kontaktu s východnými časťami Osmanskej ríše. Pre nich tento typ vazalského štátneho vzťahu nebol nevýhodný.⁵ Rovnako aj obchodníci z Osmanmi obsadeného územia kráľovstva ťažili z voľného obchodu vnútri Osmanskej ríše.⁶

Uhorské politické elity nemali jednotný názor na vzťah k cisárovi či sedmohradskému kniežaťu, ani sa nezhodli v tom, ako vyhnúť osmanské vojská z krajiny. Ich rozhodnutia motivovali aj náboženské otázky, keďže sedmohradské knieža bolo kalvínom a v Uhorsku zvyčajne vystupovalo v úlohe obhajcu a ochrancu protestantských vierovyznaní. Na začiatku 17. storočia boli uhorskí palatíni luteránmi alebo príslušníkmi takých rodov, ktoré sa práve rekatolizovali (Štefan Illésházy, Juraj Thurzo, Žigmund Forgách, Stanislav Thurzo, Mikuláš Esterházy). Najúspešnejším rekatolizátorom aristokratických rodov bol Peter Pázmány, ktorý v rokoch 1616 – 1637 zastával post ostrihomského arcibiskupa. On obrátil na katolicizmus aj Žigmunda Forgácha a Mikuláša Esterházyho. Posledne menovaný zastával v rokoch 1625 – 1645 post palatína a stal sa mimoriadne dôležitou postavou politických dejín 17. storočia. V počiatočnom výkone palatínskej funkcie jeho politické zmysľanie ešte významne ovplyvňoval P. Pázmány. Jeho podstatou bolo, okrem záväznej lojality k cisárovi, aj zachovanie nezávislosti

³ Porovnaj s relevantnými kapitolami syntéz dejín Uhorska a Sedmohradska, ktoré boli vydané v ostatných štyroch desaťročiach.

⁴ WINDISCH, V. Éva. *Kemény János önéletrésa és válogatott levelei*. Budapest : Szépirod. Kiadó, 1959, s. 30.

⁵ NAGY, László. Erdély és a tizenöt éves háború. In *Századok*, 1982, s. 639 – 686; VÁRKONYI, Ágnes R. Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában. In VÁRKONYI, Ágnes R. *Europica varietas – Hungaria varietas*. Budapest : Akadémiai, 1994, s. 47 – 59.

⁶ SCHULHOF, Izsák. *Budai krónika (1686)*. Budapest : Magyar Helikon, 1979, s. 6.

Sedmohradská. Teda garanciou vyhnaní Osmanov bolo spojenectvo silného habsburského cisára, Poľska, Benátok a Sedmohradská.⁷ Pápež by, samozrejme, podporil takéto spojenectvo. Nie je náhodou, že v uhorskom politickom myslení nachádzala výraznú recepciu francúzska predstava, ktorá navrhovala spojenectvo habsburskej a francúzskej strany. Tlačou vydané práce Sullyho, resp. jeho mladšieho brata Philippe de Béthune, sa spolu s jeho listami dostali aj do Uhorska (bol korešpondenčným partnerom Gabriela Bethlena). Štátnoteoretické práce Jeana de Silhona, Nicolasa Fareta, Antoine Auberyho, Pierre Matthieua a Gabriel-Barthélemy de Gramonda boli v celej Európe základnými piliermi moderného politického zmysľovania a boli známe aj v Uhorsku.⁸ Politické názory spomínaných autorov sa však realizovali až podstatne neskôr, v 60. rokoch 17. storočia, dlho po uzavretí westfálskeho mieru.

Roku 1625 sa tridsaťročná vojna dostala do novej fázy. Francúzsko a Švédsko sa od vojny distancovali a vznikla silná protihabsburská koalícia tvorená Anglickom, Holandskom, Dánskom a Sedmohradskom, ktorá našla podporu aj u Osmanov. Knieža G. Bethlen viedlo úspešné ťaženie proti cisárovi Ferdinandovi II., ale na obrovské prekvapenie spojencov začiatkom októbra 1626 vyslal k nemu mierových poslov a na konci roka podpísali bratislavský mier. Od toho času G. Bethlen očakával posilnenie svojich pozícií prostredníctvom získania poľského trónu (so švédskou pomocou), čím by sa zlepšili jeho vyhliadky dosiahnuť zjednotenie Uhorska, resp. vyhnanie Osmanov z jeho územia. V septembri 1627 preto vyslal na európske dvory delegácie, aby svojich niekdajších spojencov upokojil, a zároveň začal s budovaním nového spojeneckého systému.

G. Bethlen, ktorý sedel na kniežacom stolci od roku 1613, bol bezdetný.⁹ Jeho prvá manželka Zuzana Károlyiová zomrela roku 1623. Po jej smrti prispôbil manželské plány svojim predstavám o spojenectve. Najprv neformálne požiadal o ruku neter cisára Ferdinanda II., ale cisárska rodina jeho návrh neprijala. Jeho druhou manželkou sa stala dcéra brandenburského kurfirsta Katarína, ale ani s ňou dieťa nepočal. S veľkou starostlivosťou však vychovával dvoch synov svojho brata Štefana Bethlena. Talentovanejší bol Štefan Bethlen mladší, ktorý bol v roku 1618 na univerzite v Heidelbergu študentom Davida Paraeusa.¹⁰ Peter Bethlen z Iktáru sa na zahraničnú študijnú cestu vybral v marci 1625, so sprievodom, ktorý bol v tom čase mimoriadne početný.¹¹

⁷ Pozri štúdiu VÁRKONYI, Ágnes R. Erdély és a törökkérdés Pázmány politikájában. In VÁRKONYI R., *Europica varietas*, s. 47 – 59; resp. BITSKEY, István. Pázmány és Zrínyi. In TUSOR, Péter (Szerk.). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv: születésének 70. évfordulója ünnepére*. Budapest : ELTE BTK, 1998, s. 320 – 332.

⁸ KLANICZAY, Tibor. Korszerű politikai gondolkodás és nemzetközi látókör Zrínyi műveiben. In VARJAS, Béla (Szerk.). *Irodalom és ideológia a 16 – 17. században*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1987, s. 337 – 400.

⁹ O jeho diplomacii prehľadne pozri BENDA, Kálmán. Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. In *Századok*, 115, 1981, s. 726 – 748.

¹⁰ LUKINICH, Imre. Az iktári Bethlen fiúk külföldi iskoláztatása. In LUKINICH, Imre (Szerk.). *Nagyenyedi album MCMXXVI*. Budapest : Bethlen-Kollégium Egy., 1926, s. 79 – 100.

¹¹ Podrobne o celej peregrinácii aj s vyčerpávajúcou bibliografiou: MONOK, István – GÖMÖRI György. Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációjá történetéhez. In *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve*, 6, 1989, s. 193 – 209. Uvedené citáty sú z tu publikovaných listov.

Okrem dvoch vychovávateľov – Michala Kornissa z Tótváradje a Štefana Tölcskeiho – ho na ceste po Leiden sprevádzali Ján Bethlen z Iktáru, Ján Daniel z Vargyasu, Ladislav Abaffy a Gašpar Tornai. Až po Berlín boli súčasťou jeho sprievodu aj vyslanci sedmohradského kniežat'a pod vedením Františka Lisztiho, ktorí cestovali s cieľom požiadať v mene G. Bethlena Katarínu Brandenburskú o ruku. Patril k nim aj Gregor Kecskeméti, kronikár tejto časti ich putovania.

Spoločnosť sa vypravila na cestu z Alba Iulie a cez Košice, Levoču, Vratislav, Berlín sa dostala do Frankfurtu nad Odrou. O období tunajšieho štúdia nemáme priamy doklad. Známy je len zošit téz Balthasara Frisowitza, ktorý pod názvom *De virtute principis* venoval Petrovi Bethlenovi ako svojmu patrónovi.¹² Po roku strávenom vo Frankfurte nad Odrou sa koncom júna 1626 vydali na cestu do Leidenu, kde sa všetci 25. júla zapísali na tunajšiu univerzitu. Dejiny peregrinácie od tejto chvíle musíme sledovať podrobnejšie, keďže po roku strávenom v Leidene sa Štefan Bethlen starší a sedmohradské knieža rozhodli, že ako sprievodcu vyšlú k mladému Petrovi Ladislava Cseffeiho, župana stolice Belső Szolnok.

O dobovom hodnotení peregrinácie, resp. o jej cieľoch, očakávaných a skutočných „výsledkoch“ citujeme dva krajné názory. Prvý, od Gregora Kecskemétiho, vysvetľuje, prečo sa Peter vydal na dlhú cestu:¹³

„Sic bene compositis rebus prudentior oris
Adventique comes aliis legesque piumque
Et fas et mores populorum noscet et urbes,
Quidque suis tandem sceptris, quid denique vitae
Conveniat, primis mirari discet ab annis.
Hi fines etenim studiorum, haec meta viarum,
Ad quos deducunt superi discrimine nullo.

Petrus Bethlen ovans magna spe tendit ad astra
Et claros imitatus avos praelustria tentat
Moresque et leges hominum, quos diddita coleo
Dividit a nostris et verso Luna revisit
Lumine, totus avet vigili cognoscere mente.”

Oproti tomu stojí – podobne nie nezaujaty – názor Jána Keménya o výsledkoch peregrinácie: „Grófovi peregrinácia neprospeľa; jeho mravy sa skorumpovali, stal sa z neho naničhodný človek, nie ako jeho brat, gróf Štefan Bethlen mladší...“¹⁴ „Výsledok“ sa teda minul cieľom a nesplnil očakávania.

¹² *Oratio III. Balthasaris Frisowitz Neosoliensis Ungari... sed qualis in cute quisque sit, tantum ostendit.* Francofurti : typis exscrispsit Michael Kochius, 1625.

¹³ KECSKEMÉTI, Gergely. *Ulysses Pannonicus.* Franeker : Ex officio Ulderici Balck, 1626, verš 21 – 23.

¹⁴ WINDISCH, Kemény János *önéletrása*, s. 52 – 53.

Zo zachovaných listov, ktoré sprievodcovia písali domov otcovi, Š. Bethlenovi staršiemu, vyplýva, že skutočnosť zodpovedala skôr tomu, čo opisuje Ján Kemény. Podľa Michala Kornissa urobili všetko pre to, aby ho naučili po nemecky, čo sa nepodarilo. Potom to skúšali s francúzštinou, preto si prenajali ubytovanie u „galského“ gazdu. Z ostatných predmetov sa najväčšmi snažili naučiť ho aritmetiku, ale nechcel sa učiť, a okrem toho ho pobyt v Leidene nudil. Nedržalo ho tu ani to, že ho učili najlepší profesori Henricus Altingius a Johannes Polyander. Z odpovedi Štefana Bethlena staršieho sa však dozvedáme, že problémy boli aj s dvoma domácimi vychovávateľmi – medzi Tölcskeiom a Kornissom došlo ku skríženiu názorov. Tölcskei bol zaneprázdnený najmä vlastným štúdiom a nechcel ani odísť z Leidenu, pretože tam chcel študovať ešte jeden rok. Na urovanie týchto rozporov a na usmernenie mladého Petra vyslali teda L. Cseffeia, Františka Bornemisszu a Jána Pálóczi Horvátha. Existoval však aj ďalší dôvod, prečo padlo rozhodnutie práve na Cseffeia. G. Bethlen v 6. bode inštrukcie vydané pre Kornissa zvlášť zdôrazňuje: „*Aby najmä v pápeženeckých mestách bez súhlasu a vôle majstrov nenavštevoval kostoly, kolégiá nerozväzane nenavštevoval a s pátrami nebezpečne, úkladne a tajne nebesedoval. Nech nerozširuje, s kým chodí, s ľudmi akého vyznania.*“ V tejto otázke mohli vzniknúť konflikty s Kornissom, ktorý bol katolíkom. Preto pri výbere osoby, ktorá ho mala nahradiť, sa zohľadňovalo aj to, aby bol reformovaného vierovyznania: „*Ani jeho Vysost' náš pán, ani ja sme rozumom nedokázali doteraz nájsť osobu, hoci sme sa veľmi usilovali; ale z nutnosti, keďže čas takto ubehol, sme sa pustili do jednanja s doktorom Scultetim z milostivej vôle Jeho Vysosti, keby sa odhodlal, keďže je veľmi dobrý literát, hlavný orátor tak v nemčine, ako aj latinčine. O ňom by som nikdy nepredpokladal, že by sa snažil môjho syna nakloniť na pápeženskú vieru, ani po návšteve toľkých pozoruhodných a rôznych významných pápeženeckých miest, ani po presviedčaní a odporúčaníach.*“

V tom, že voľba napokon padla na Cseffeiovcov, zohralo nepochybne významnú úlohu to, že všetci traja boli reformovaného vyznania. Š. Bethlen starší taktiež píše, že vhodnú osobu, ktorá pozná jazyky, vie sa správať na urodzených dvoroch, je reformovaného vierovyznania a má dobré mravy, a okrem toho vie niečo aj o výchove – je v Sedmohradsku ťažké nájsť. Citovaná pasáž listu o Scultetiovi pokračuje takto: „*Okrem jedného ani nemáme o kom uvažovať...*“; a neskoršie k listu dopísal: „*Hoci som tento list napísal už dávno, ale keďže je také ťažké nájsť osobu vhodnú na peregriáciu, od čoho sa ťažšia a zriedkavejšia úloha v našom úbohom národe sotva nájde, preto ma premohlo také skleslosť a smútok od istého času, že to ani opísať neviem, lebo sme sa rozhodli pre Scultetioho za určitých podmienok. Ale jeho Veličenstvo sa nemohlo vyrovnat' s jeho povahou. Potom sme začali vyjednávať so sekretárom jej Vysosti našej panej, ale aj v tom sme našli mnoho ťažkostí. Od toho času sme sa všetci usilovali a snažili. Ale teraz najnovšie sa jeho Veličenstvu pozdáva, aby jeho Veličenstvo vyslalo pána Ladislava Cseffeia, aby bol hlavným vychovávateľom, s nim posielala jeho Veličenstvo Františka Bornemisszu, ktorý je dobrý vo francúzštine a latinčine a dlho tam býval, aby vo všetkom boli závislí od pána Cseffeia.*“ Podobne ako G. Bethlen mal o Cseffeiovi dobrú mienku aj Ján Szalárdy. V tej časti svojej kroniky, kde pojednáva o starostlivosti, ktorú Bethlen venoval vzdelaniu svojich synovcov, píše: „*Keď ich*

vybral zo školy, pod dozorom poctivých a vzdelaných urodzených mužov, ako Ladislava Cseffei, Jána Pálóczi Horvátha a iných [...] poslal [...] na výchovu, rozvíjanie sa a aby sa stali užitočným v prospech vlasti.“ Okrem starostlivého výberu nových sprievodcov napísal v lete 1627 otec Š. Bethlen starší pre syna novú inštrukciu a sedmohradské knieža zase pre Cseffei a F. Bornemisszu. Knieža im taktiež zaobstaral aj odporúčacie listy: 27. augusta 1627 napísal P. Pázmányovi, ktorého požiadal o ďalšie odporúčania pre svojho synovca na katolícke dvory a k pápežovi, princeznej Izabele, francúzskemu kráľovi Ľudovítovi XIII., kardinálovi Richelieu a benátskemu dóžovi. Okrem toho informoval mestskú radu Levoče, že Cseffeiovci cestujú na jeho príkaz, a prosí ich, aby mu pomáhali v cestovaní.

Začiatkom septembra 1627 sa Cseffei a Bornemissza vypravili na cestu a v Košiciach sa k nim pridali aj J. Pálóczi Horváth. Začiatkom októbra prišli do Prešporka, kde od arcibiskupa P. Pázmánya prevzali odporúčacie listy, a ponáhľali sa do Viedne. Cisár Ferdinand II. napísal princeznej Izabele list datovaný 14. októbra, aby P. Bethlen a jeho sprievod prijala s patričnou úctou. Aj tento list niesli Cseffeiovci pravdepodobne so sebou. Potom, pokračujúc po trase Praha – Berlín, prišli 19. novembra do Hamburgu. O každej zastávke svojej cesty podali kniežaťu správu a Cseffei aj svojej matke. Žiaľ, o týchto listoch vieme len z niektorých zmienok. Prvé zachované listy sú datované z Hamburgu. Odtiaľto sa po dobrodružnej plavbe loďou dostali do Amsterdamu, odkiaľ pokračovali vozom do Leidenu, kde sa 10. decembra 1627 stretli s P. Bethlenom a jeho sprievodom.

V tomto meste však nezostali dlho, pretože P. Bethlen, M. Korniss, J. Pálóczi Horváth, F. Bornemissza a Cseffei sa čoskoro vydali na cestu. V januári 1628 cez Bredu a Antverpy prišli do Bruselu, na dvor princeznej Izabely, kde sa krátko zdržali. Potom sa z Ostende preplavili do Anglicka, kde kráľ Karol I. usporiadal na ich počesť recepciu. Sedmohradskí páni poobdivovali Londýn a Oxford, a porovnávali ich so saskými mestami.

Z Anglicka odplávali 22. marca 1628. Na prieplyve sa im naskytl pohľad, aký v tom čase videlo len veľmi málo ľudí z Uhorska. Zažili námornú bitku, bojové stretnutie holandskej a španielskej lode. Cseffei sa snažil zážitok okamžite zachytiť na papier, aby informoval svoju matku a priateľa Štefana Kúna z Monostorszegu. Opísal to, čo videli, ako aj to, čo cestou počuli. Zmienil sa i o aktuálnom vojenskom dianí a o všetkom ostatnom, čo pokladal za zaujímavé. Zakotvili v Calais, odkiaľ cestovali do Paríža, kde sa Peter a jeho sprievod stretli s kráľom Ľudovítom XIII. a kardinálom Richelieu. Potom opäť zažili nevšedný zážitok. Odprevadili Ľudovítovo vojsko k obliehaniu Rupelly (La Rochelle), čo je už len preto zvláštne, že hriechom mesta v očiach katolíckeho kráľa bolo, že obyvatelia boli hugenoti, a zároveň, že v záujme svojej obrany vyjednávali o pomoc s Angličanmi.

Sedmohradským cestovateľom sa naskytl aj možnosť cestovať do Španielska. Sedmohradské knieža im dokonca poslalo i peniaze na pokrytie výdavkov s touto cestou, napriek tomu však radšej odcestovali cez Toulouse a Marseille do Talianska. Najprv navštívili Florenciu, kde celú spoločnosť prijal tamojší princ. Potom cestovali do Ríma, aby vzdali hold pápežovi a videli Večné mesto. Z Ríma smerovali cez Padovu do Benátok. V Padove sa J. Pálóczi Horváth oddelil a pokračoval v štúdiách na tunajšej

univerzite. Ostatní strávili niekoľko mesiacov v Benátkach a na konci októbra 1628 sa vrátili domov, do Sedmohradska.

Cesta bola, nepochybne, aj diplomatickou misiou. Pramene, žiaľ, neumožňujú posúdiť politické názory jednotlivých členov delegácie, ale anglické rokovania sledovala benátska tajná služba. Je možné, že aj ostatné, ale dokumenty, ktoré by to potvrdili, sa doteraz neobjavili. Benátskym vyslancom v Londýne bol v tom čase Alvis Contarini. Delegácia ho v Londýne tiež vyhľadala. Vo viacerých správach (od 5. októbra 1627 do 15. marca 1628) informoval o svojich zisteniach.¹⁵ V nich spomenul P. Bethlena len ako „cestujúceho mladíka“, ale o F. Bornemisszovi sa vyjadroval s veľkou úctou. Podľa prvého listu ubezpečil Bornemisszu, že ciele Benátok a Sedmohradska sú totožné, a vymenoval, s kým každým sa delegácia stretla. Druhý spis už obsahuje viac informácií. Princ Buckingham totiž vytkol Bornemisszovi, že knieža Gabriel Bethlen uzavrel mier, čo pokladal za podrazenie Dánska a protestantského spojenectva. Bornemissza vo svojej odpovedi uviedol, že podľa neho a jeho pána neurobili nič iné ako Anglicko, od ktorého sa im okrem slov konštantínopolského vyslanca nedostalo žiadnej pomoci. Anglicko je také vzdialené od Sedmohradska, že panovník ani nevie, kde to je, a určite nemajú skúsenosti s politizovaním z pozície tureckého suseda. Sedmohradsko potrebuje takého spojencu, ktorý má v súvislosti s Turkami rovnaké ciele. Contarini považoval Bornemisszu za prívrženca Francúzov. Bornemissza tiež vyhlásil, že Benátky sú pre Sedmohradsko dôležitejšie než všetky európske dvory dohromady. Podľa Contariniho je tento názor už viac názorom samotného kniežaťa G. Bethlena.

Smútočné prejavy na pohrebe P. Bethlena (1646) nám poskytujú aj ďalší oporný bod, keď hodnotíme politický dosah delegácie.¹⁶ Smútočná reč totiž podrobne rozoberá návštevu P. Bethlena a jeho sprievodu v Ríme, lebo G. Bethlen chcel vedieť, či by prípadné protiturecké spojenectvo Benátok, Sedmohradska a Habsburgovcov Francúzi podporovali aspoň svojou neutralitou a pápež aj činmi. V tomto bode sa zhodlo politické zmysľanie kniežaťa G. Bethlena a ostrihomského arcibiskupa P. Pázmánya, ktorý vybavil audienciu u pápeža.¹⁷

The author's research was supported by the grant EFOP-3.6.1-16-2016-00001 "Complex improvement of research capacities and services at Eszterhazy Karoly University"

¹⁵ V anglických registoch: *Calendar of State Papers Relating To English Affairs in the Archives of Venice*. Vol. XX. London, 1915, p. 607; Vol. XXI. London, 1916, p. 20.

¹⁶ *Temetesi pompa, melly az... nehaj groff iktari Bethlen Peternek, Hunyad es Maramaros vármegyének örökös fő ispányának 1646 esztendőben Kis-Aszszony havának harmadik napján Bánban meghidegedett testének Liszkafalváról Nyir-Bátorban, temetésének helyére valo megindításától fogva az földben el-takarításáig celebráltatott*. Varadon : Szenci Kertesz Abraham, 1646.

¹⁷ BÍRÓ, Vencel. Bethlen viszonya Pázmánnyal. In *Erdélyi Múzeum*, 31, 1914, s. 181 – 194; BENDA, Kálmán. Pázmány Péter politikai pályakezdése. In *Az MTA I. osztályának közleményei*, 28, 1979, s. 275 – 287; HELTAI, János. Bethlen Péter és Pázmány. In *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1982/1983*. Budapest : OSZK, 1984, s. 411 – 421.

PEREGRINATIO ACADEMICA, VEL LEGATIO DIPLOMATICA.
PÉTER BETHLEN'S TRAVELS ABROAD, 1627–1629

István Monok

The theory of travel is a major part of early modern apademic literature. Early modern apademic authors wrote about methods of preparation for various travels, and about ways of documenting such events. In many cases, different goals were interconnected: field trips were also diplomatic missions. Such were the travels of Péter Bethlen, the nephew of Gábor Bethlen – Prince of Transylvania. Péter went to the universities of Frankfurt an der Oder and Leiden (as an enrolled student), he travelled to Vienna, Berlin, Brussels, London, Paris, Rome, and Venice as a diplomat (accompanied by teachers and diplomats), however, his travels are most closely associated with the genre of *cavalierstour* (or “Grand Tour”). This contribution studies the role of the persons who accompanied Bethlen on his travels, the educational advancement of Péter Bethlen, and most of all, it analyses the chances of the fulfilment of his diplomacy aims, using contemporary diaries, correspondence, and literary resources.

Prof. Dr. Monok István, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Arany János u. 1, 1051 Budapest

HISTORICKÉ ŠTÚDIE 52

ROČENKA HISTORICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

ANNUAL OF INSTITUTE OF HISTORY
OF THE SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

JAHRBUCH DES INSTITUTS FÜR GESCHICHTE
DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

HISTORICKÝ ÚSTAV SAV, 2018
VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA, 2018

HISTORICKÉ ŠTÚDIE

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú autori.

Authors are responsible for the content of studies.

Für den Inhalt eines Beitrags trägt allein der Autor Verantwortung.

Objednávky posielajte na adresu: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava. Tel.: +421 2 20 920 203, e-mail: vedasav@gmail.com.

The orders send to the adress: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava. Tel.: +421 2 20 920 203, e-mail: vedasav@gmail.com.

Bestellungen übersenden Sie an die Adresse: VEDA, vydavateľstvo SAV, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava. Tel.: +421 2 20 920 203, e-mail: vedasav@gmail.com.

Príspevky posielajte na adresu: Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava.

E-mail: ingrid.kusnirakova@savba.sk

Contributions send to the adress: Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava.

E-mail: ingrid.kusnirakova@savba.sk

Die Beiträge übersenden Sie an die Adresse: Historický ústav SAV, P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava.

Hlavná redaktorka: *Ingrid Kušniráková*

Recenzenti: *prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.*

Mgr. Eva Augustínová, PhD.

© Historický ústav SAV, 2018

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2018

ISBN 978-80-224-1728-0

ISSN 0440-9515

OBSAH

Ars apodemica – umenie cestovať

Čičaj, Viliam: Apodemický svet novoveku	7
Komorová, Klára: Správa o ceste z Benátok do Jeruzalema a porovnanie s dielom <i>Commentariolus de arte apodemica</i>	21
Frimmová, Eva: Forma a obsah cestopisného žánru v humanistickej spisbe	33
Móré, Tünde: Oslava cestovania vo wittenberskom prejave Michala Forgácha	47
Monok, István: Peregrinatio academica, vel legatio diplomatica. Zahraničná cesta Petra Bethlena v rokoch 1627 – 1629	57
Duchoňová, Diana: Čo sa má, smie a môže. Vzorce správania mladého uhorského aristokrata na študijných cestách (na príklade rodu Esterházy)	65
Fundárková, Anna: Grand Tour Františka Pálffyho	81
Konečný, Peter: Montanistické apodemiky 17. a 18. storočia	99
Janura, Tomáš: Cesta Ladislava Radvanského na korunováciu Márie Terézie do Prahy	111
Palenčárová, Radka: Prehľad historiografie k dejinám poštovníctva na Slovensku ..	125
Kowalská, Eva: Prínos Franza Raffelspergera k rozvoju cestovania a komunikácie v habsburskej monarchii	139
Molda, Rastislav: Národovci na cestách alebo umenie cestovať v „dlhom“ 19. storočí	151
Kodajová, Daniela: Cestovateľské zážitky z náboženských pútí v 19. storočí	167
Heldáková, Lucia: Propagácia a propaganda (ne)dobrovoľného cestovania	185
Kohoutová, Klara: Fenomén cestování a oral history – možnosti výzkumu	197

CONTENTS

Ars apodemica – The Art of Travel

Čičaj, Viliam: The Apodemic World of Modern Times	7
Komorová, Klára: The Report of a Journey from Venice to Jerusalem Compared to <i>Commentariolus de arte apodemica</i>	21
Frimmová, Eva: The Form and Content of the Genre of Travel Literature in Humanist Writings	33
Móré, Tünde: The Laudation of Travelling in the Wittenberg Disputation of Mihály Forgách	47
Monok, István: Peregrinatio academica, vel legatio diplomatica. Péter Bethlen's Travels Abroad, 1627 – 1629	57
Duchoňová, Diana: What Should, May, and Can Be Done. Patterns of Behaviour of a Young Hungarian Aristocrat on His Study Trips (the example of the Esterházy Family)	65
Fundárková, Anna: The Grand Tour of Ferenc Pálffy	81

Konečný, Peter: Montanistic Apodemic Literature of the 17th and 18th Centuries ..	99
Janura, Tomáš: The Journey of László Radvánszky to the Coronation of Maria Theresa in Prague	111
Palenčárová, Radka: An Overview of Historiography Regarding the Slovak Postal Organisation	125
Kowalská, Eva: The Contribution of Franz Raffelsperger to the Development of Travelling and Communication in the Habsburg Monarchy	139
Molda, Rastislav: Slovak Elites on the Way or the Art of Travelling in the “long” 19th Century	151
Kodajová, Daniela: Travellers’ Experiences from Religious Pilgrimages in the 19th Century	167
Heldáková, Lucia: The Propagation and Promotion of (In)voluntary Travelling	185
Kohoutová, Klara: The Phenomenon of Travelling and Oral History – Research Possibilities	197

INHALT

Ars apodemica – Die Kunst des Reisens

Čičaj, Viliam: Die apodemische Welt der Neuzeit	7
Komorová, Klára: Ein Bericht über die Reise aus Venedig nach Jerusalem und sein Vergleich mit dem Werk <i>Commentariolus de arte apodemica</i>	21
Frimmová, Eva: Form und Inhalt des Reisegenres in den humanistischen Werken ..	33
Móré, Tünde: Lob an das Reisen in der Wittenbergischen Rede von Michal Forgách	47
Monok, István: Peregrinatio academica, vel legatio diplomatica. Die Auslandsreise von Peter Bethlen in den Jahren 1627 – 1629	57
Duchoňová, Diana: Was gehört sich, was darf man und was kann man. Die Verhaltensmuster eines jungen ungarischen Aristokraten auf Studienreisen (am Beispiel der Familie Esterházy)	65
Fundárková, Anna: Die Grand Tour von Franz Pálffy	81
Konečný, Peter: Montanistische Apodemiken des 17. und 18. Jahrhunderts	99
Janura, Tomáš: Die Reise des Ladislaus Radvánszky von Radvány nach Prag zur Krönung von Maria Theresia, der Königin von Böhmen	111
Palenčárová, Radka: Historiografischer Überblick zur Geschichte des Postwesens in der Slowakei	125
Kowalská, Eva: Franz Raffelsperger und sein Beitrag zur Entwicklung des Reiseverkehrs und der Kommunikation in der Habsburgermonarchie	139
Molda, Rastislav: Die Anhänger der Nationalbewegung auf Reisen oder die Kunst des Reisens im „langen“ 19. Jahrhundert	151
Kodajová, Daniela: Reiseerlebnisse von den Pilgerreisen im 19. Jahrhundert	167
Heldáková, Lucia: Propagation und Propaganda des (un)freiwilligen Reisens	185
Kohoutová, Klara: Das Phänomen des Reisens und oral history – Forschungsmöglichkeiten	197